

podujatia & správy

Medzinárodná odborná konferencia *Rod Balašovcov v 13. – 19. storočí*, Modrý Kameň 6. – 8. júna 2012

Helena Markusková

Začiatkom júna 2012 sa najmenšie slovenské mesto Modrý Kameň stalo dejiskom konferencie, na ktorej sa zišli odborníci zo Slovenska, Maďarska, Česka a Poľska, aby tu odprezentovali výsledky svojho výskumu týkajúce sa významného, ale stále málo prebádaného rodu Balašovcov. Organizátorom tohto podujatia boli pracovníci SNM – Múzea bábkarských kultúr a hračiek hrad Modrý Kameň. Projekt finančne zastrešila Poštová banka, ktorá je generálnym sponzorom SNM.

Konferenciu otvoril generálny riaditeľ SNM Paedr. Rastislav Púdelka. Po ňom sa ujala slova riaditeľka SNM – MBKH hrad Modrý Kameň Mgr. Helena Ferencová. Po týchto úvodných príhovoroch si prítomní vypočuli báseň z tvorby významného predstaviteľa rodu Valentína Balašu, ktorú predniesol Mgr. art. Cyril Páriš. Následne Mgr. Helena Ferencová priblížila účastníkom konferencie osudy Modrokamenského hradu od odchodu posledných Balašovcov z hradného panstva až po súčasnosť, osvetlila im otázku zamerania múzea i využitia hradných priestorov pre múzejné účely. Ako sa ukázalo, pracovníci múzea prejavujú mimoriadny záujem získať o Balašovcoch čo najviac informácií, čo viedlo nielen k zorganizovaniu tejto konferencie, ale aj k snahe priblížiť širšej verejnosti život rodu v knižnej podobe. Toto podujatie sa tak stalo ideálnou príležitosťou pre prezentáciu knihy pracovníka múzea SNM – MBKH hrad Modrý Kameň Mgr. Jaroslava Hanku *Balašovci z Ďarmôt a Modrého Kameňa*. Publikáciu do života uviedol Paedr. Rastislav Púdelka. Krst prebehol originálne, miesto tradičného šampanského knižku symbolicky posypali hlinou z gotickej zrúcaniny hradu Modrý Kameň.

Po tejto príjemnej udalosti sa pristúpilo k vedeckej časti konferencie. Prvý blok prednášok, ktorý viedla PhDr. Jana Oršulová, začal príspevkom Simony Kolmanovej, PhD. z Karlovej Univerzity v Prahe o milostnej poézii vyšehradského priestoru v dobe Valentína Balašu. Ďalšie príspevky sa tematicky zaoberali staršími dejinami Balašovského rodu. Doktorand z Filozofickej fakulty Trnavskej Univerzity Mgr. Bernard Jozef Meliš sa zameril na úlohu predkov Balašovcov vo funkcii zvolenských županov. Tento príspevok vzhľadom na neprítomnosť autora predniesol PhDr. Pavol Malíniak, PhD. z Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela. Ďalší prednášajúci, Richárd Horváth, PhD. z Historického ústavu Maďarskej akadémie vied, prítomným priblížil dejiny Balašovcov počas neskorého stredoveku. Archeológ Károly Magyar, PhD. z Historického múzea mesta Budapešť sa sústredil na architektúru balašovských hradov v 16. storočí. Na neho nadviazal podrobný príspevok Mgr. Anny Šujanskej z Vlastivedného múzea v Považskej Bystrici o sídlach Balašovcov v Považskej Bystrici a okolí. Gábor Várkony, PhD. z katedry dejín umenia ELTE BTK v Budapešti sledoval diplomatické pozadie 15-ročnej vojny na pozadí hlásení anglických vyslancov Konštantínopole. Prvý blok prednášok uzavrel zaujímavý príspevok PhDr. Jany Oršulovej, ktorá prítomným predstavila najnovšie výsledky výskumu o erboch Balašovcov v Pezinku a Bratislave.

Organizátori nezabudli ani na bohatý sprievodný program, ktorý účastníkom konferencie spríjemnil ich voľné chvíle. V prvý večer si mohli vychutnať vernisáž medzinárodnej výstavy sakrálneho umenia „Dialóg“, ktorá sa konala v priestoroch kaplnky sv. Anny nachádzajúcej sa v barokovom kaštieli.

Druhý deň konferencie bol rozdelený na dva bloky. V doobedňajšom bloku, ktorý viedol PhDr. Pavol Maliniak, PhD., odzneli príspevky, ktoré sa venovali významným predstaviteľom rodu Balašovcov, ale aj príspevky z oblasti dejín umenia či hmotnej kultúry. Ako prvý pred prítomných predstúpil Géza Pálffy, PhD. z Historického ústavu Maďarskej akadémie vied, ktorý sa sústredil na úlohu zvolenského župana a kapitána stredoslovenských banských miest Jána Balašu pri organizovaní protiosmanskej obrany. Na neho nadviazal PhDr. Pavol Maliniak, PhD., ktorý sa tiež venoval osobe Jána Balašu, podrobnejšie sa ale zamerl na jeho vzťahy k mešťanom a zemanom v čase bitky pri Sečanoch v roku 1562. Program pokračoval príspevkom historičky Évy Gyulai, PhD., ktorá sa venovala ďalšiemu členovi balašovskej rodiny – Žigmundovi. Po nej sa prítomným predstavila Dr. Éva Szirácsik, PhD. z Novohradského historického múzea v Šalgotárjane, ktorá sa venovala otázke divínskeho panstva Imricha Balašu na základe údajov z urbára z roku 1660. Vďaka príspevku Mgr. Maroša Mačuhu, PhD. z občianskeho združenia COMITATUS o inventári Modrokamenského panstva z roku 1772 si prítomní mohli utvoriť predstavu o mobiliári a o podobe jednotlivých miestností Modrokamenského kaštieľa v časoch druhej polovice 18. storočia. Aj ďalšie príspevky sa tematicky venovali dejinám umenia a hmotnej kultúre. Literárny historik Szabó Géza Szentmártoni, PhD. z ELTE v Budapešti prítomným priblížil rodinnú galériu Balašovcov na hrade Modrý Kameň. Mgr. Jaroslav Hanko sa zas zamerl na predmety späté s Balašovcami, ktoré sa nachádzajú v zbierkach slovenských múzeí. S posledným príspevkom v doobedňajšom bloku sa predstavila Mgr. Silvia Lörinčíková zo SNM – Múzea Betliar. Tá prítomným priblížila zaujímavé poznatky o portrétoch Balašovcov nachádzajúcich sa v rodovej galérii kaštieľa Betliar.

Poobedňajší blok, pod vedením Mgr. Heleny Markuskovej, doktorandky z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, začal podnetným príspevkom doc. RnDr. Radoslava Beňuša, PhD. z katedry antropológie Prírodovedeckej fakulty UK o kostrových pozostatkoch nachádzajúcich sa v rodinnej krypte Balašovcov v Modrom Kameni. Následne Mgr. Maroš Mačuha, PhD. a Ing. Roman Zelenay z občianskeho združenia Comitatus prítomným predstavili koncept projektu Pálffyovskej cesty. Ďalšie príspevky sa venovali významnému a azda aj najznámejšiemu predstaviteľovi rodu Balašovcov Valentínovi. Až päť prednášajúcich si zvolilo za tému svojho príspevku práve jeho osobu, každý prítom spracoval odlišný aspekt jeho života. Dr. habil, DLA Frigyes König z Maďarskej vysokej školy výtvarných umení prezentoval hrady a pevnosti z čias Valentína Balašu. Predseda združenia PORTIUS Zbigniew Ungeheuer sa zamerl na obdobie rokov 1570 – 1572, ktoré strávil mladý Valentín Balaša v kraji Sanok. Úlohu Valentína Balašu a mieru jeho účasti v bojoch proti Osmanom prítomným predstavila Mgr. Helena Markusková. Literárny historik Péter Kőszeghy, PhD. z Ústavu pre literárnu vedu v Budapešti si za predmet svojho príspevku vybral rok 1578 v živote Valentína Balašu. Jeho mimoriadne pútavý, vtipný a s nadhľadom podaný príspevok bezpochyby zaujal každého poslucháča. Vedeckú časť konferencie uzavrela umelecká prekladateľka Dr. Teresa Worowska, ktorá účastníkom konferencie priblížila poľský portrét Valentína Balašu.

Po dni plnom zaujímavých a rôznorodých príspevkov mali účastníci konferencie možnosť prezrieť si expozície múzea SNM – MBKH hrad Modrý Kameň. Po prehliadke múzea nasledoval koncert hudobnej skupiny Misztrál „Daj nám pokoj, Pane!“. Maďarskí hudobníci okrem iného zaspievali aj zhudobnené verše Valentína Balašu. Koncert sa konal v mimoriadne atraktívnom prostredí gotických zrúcanín hradu Modrý Kameň a osobitnú atmosféru mu dodávali aj hrejivé lúče zapadajúceho slnka.

V piatok mali účastníci konferencie možnosť vydať sa na exkurziu po stopách Balašovcov. V posledný deň konferencie tak čakal na tých, čo zostali, bohatý program. Ráno sa stretli na nádvorí Modrokamenského hradu, kde slávnostne položili vence pri pamätnej tabuli Valentína Balašu. Následne sa presunuli na historický cintorín rodu Balašovcov

v Modrom Kameni, ktorý tu roky nepovšimnuto chátral a verejnosti bol sprístupnený až koncom roka 2010. Potom sa už účastníci konferencie vydali na dlhšiu cestu, ktorá viedla na významný balašovský hrad Divín. Namiesto tichej opustenej zrúcaniny účastníkov konferencie privítal čulý ruch. Na hrade totiž pred pár dňami začali rekonštrukčné práce spojené s archeologickým výskumom. Pri presune z Divínskeho hradu na kaštieľ väčšina ľudí neodolala a zastavila sa aj v Kostole Všetkých Svätých. Následná návšteva kaštieľa bola spojená so zistením, že aj tu už dlhodobo prebieha jeho rekonštrukcia. Prítomní tak mali možnosť prezrieť si nielen nádvorie, ale aj jednotlivé miestnosti, kde mohli na vlastné oči skontrolovať, ako prebieha obnova tejto pamiatky. Z vyčerpávajúcej návštevy Divína sa pokračovalo do Zvolena. Ten je tiež úzko spätý s rodom Balašovcov, keďže viacerí z nich zastávali funkciu zvolenského župana. Naše kroky viedli konkrétne na Zvolenský zámok, kde sa narodil Valentín Balaša. Po návšteve Zvolena viedla naša cesta do hádam najkrajšieho slovenského banského mesta – Banskej Štiavnice. Ako prvá bola na programe prehliadka Nového Zámku. Expozícia zameraná na predstavenie protiosmanských bojov na Slovensku aj v Uhorsku nadchla nielen odborníkov venujúcich sa obdobiu ranonovovekých dejín. Viacerí Balašovci sa totiž aktívne zapojili do bojov proti Osmanom. Po vzhliadnutí Nového Zámku nasledovala individuálna prehliadka historického jadra mesta. Poslednou zastávkou na vyčerpávajúcej, ale zároveň obohacujúcej ceste po stopách Balašovcov bol opevnený kláštor v Bzovíku, ku ktorému sa viaže meno neslávne známeho Žigmunda Balašu.

Medzinárodná odborná konferencia *Rod Balašovcov v 13.-19. storočí* bola výnimočná hneď z niekoľkých dôvodov. Organizátorom sa podarilo spojiť odborníkov z rôznych vedných disciplín a rôznych štátov, vďaka čomu vytvorili široký priestor na výmenu názorov a poznatkov. Možno tiež dúfať, že sa im do budúca podarilo otvoriť dvere pre lepší dialóg medzi výskumníkmi zo stredoeurópskych štátov. Tomu by mohol prispieť aj pripravovaný zborník z konferencie, ktorý podľa všetkého vyjde v bilingválnej slovensko-maďarskej podobe. Zároveň je potrebné vyzdvihnúť veľmi dobre zvládnutú organizáciu priebehu konferencie ako aj sprievodného programu, vďaka čomu mohli účastníci získať nielen množstvo cenných informácií, ale mali tiež možnosť lepšie spoznať svojich kolegov, čo je rovnako vzácna skúsenosť. Pracovníci múzea SNM – MBKH hrad Modrý Kameň dokázali, že aj menšie regionálne múzeum dokáže pripraviť medzinárodnú odbornú konferenciu na vysokej úrovni, a preto možno na záver vysloviť želanie, že tento počin bude inšpiráciou pre realizáciu ďalších podobných podujatí.

anotácie

ILLIK, Péter. *Török dúlás a Dunántúlon. Török kártételek a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidéken a 17. század első felében.* Szigetmonostor : WZ könyvek, 2010, 228 s., ISBN 978-963-87877-3-6

Helena Markusková (anot.)

Práca mladého maďarského historika Pétera Illika vychádza z rovnomennej dizertačnej práce, ktorú obhájil v roku 2009 na Katolíckej univerzite Petra Pázmáňa (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) v Piliscsabe. Vizuálne nie príliš nápadné dielo (čiernobiele obrázky a grafy, jednoduchá typografia a mäkká väzba) však právom môžeme označiť za prínosný a priekopnícky počin v už aj tak tematicky bohatej maďarskej historickej spisbe venovanej obdobiu osmanského panstva. Autor sa zaoberá škodami ekonomického i ľudského charakteru, ktoré počas prvej polovice 17. storočia spôsobili Osmani v stoliciach Vaš, Vesprím, Zala, Ráb a na majetkoch Baťániovcov. Prináša tak veľmi cenný a vďaka bohatej pramennej báze aj presný obraz dopadu osmanskej prítomnosti na kvalitu života miestnych obyvateľov.

Autor dielo rozdelil na šesť častí, ktoré sa delia na ďalšie podkapitoly. Ťažisko knihy možno nájsť v druhej až štvrtej kapitole. Prvá časť predstavuje úvodnú kapitolu, v ktorej autor približuje metodologické postupy, charakter prameňov, s ktorými pracoval ako aj problematiké miesta, s ktorými sa pri písaní takto koncipovanej práce stretol. Táto časť je doplnená o päť máp, ktoré zobrazujú uhorské pohraničné pevnosti a hranicu medzi Uhorskom a Osmanskou ríšou v období rokov 1541 – 1683.

V druhej časti sa Illik venuje škodám, ktoré Osmani spôsobili na Baťániovských majetkoch. Podrobne tu rozpisuje ujmy, ktoré v dôsledku osmanskej prítomnosti utrpeli obyvatelia počas jednotlivých rokov prvej polovice 17. storočia. Všima si pritom škody spôsobené na poľnohospodárskych plodinách i nástrojoch, hospodárskych zvieratách ako aj rôzne ďalšie škody. Osobitne sleduje v akej miere sa Osmani podpísali nad úbytkom obyvateľstva (únos do otroctva či zabitie), pričom všetky tieto údaje zaznamenal v prehľadných tabuľkách. Čitateľ sa dozvie aj to, ako sa postupne menil, respektíve narastal počet poplatných dedín. Okrem týchto poznatkov, ktoré vnášajú viac svetla do problematiky vplyvu osmanskej prítomnosti na obyvateľstvo a umožňujú korigovať doterajšie údaje o miere škôd, ktoré Osmani spôsobili vo veľkosti populácie i v hospodárstve, Péter Illik prináša aj cenné informácie z mikrohistórie, keď popisuje život vo vybraných dedinách. V tejto kapitole sa nevyhol ani takým otázkam, ako úloha, postavenie a povinnosti richtárov podrobených dedín, čo je zaujímavá, no doteraz nie príliš prebádaná problematika.

Tretia kapitola knihy sa venuje materiálnym i ľudským stratám, ktoré Osmani spôsobili v stoliciach Ráb, Vaš, Vesprím a Zala. State o jednotlivých stoliciach uvádza mapa, ktorá znázorňuje poplatné dediny a hranicu, ktorá rozdeľovala poplatné a nepoplatné územie. Autor dôkladne mapuje postupný nárast počtu poplatných dedín v jednotlivých stoliciach, pričom pre väčšiu názornosť tieto údaje spracoval aj graficky. Okrem toho sleduje podobné škody ako v predošlej kapitole, v tejto ale kladie väčší akcent na informácie týkajúce sa úbytku obyvateľstva (opäť zajatie do otroctva či zabitie). Čitateľ sa dozvie aj to, akú časť unesených tvorili deti či dospelí, ako aj aký diel z unesených predstavovali muži a ženy. Tieto údaje sú opäť podané veľmi prehľadne vo forme grafov. Dôležitým ukazovateľom vplyvu osmanskej prítomnosti na hospodárstvo a život podrobeného obyvateľstva je aj zvyšovanie peňažných, naturálnych a robotných povinností. Autor pri spracovaní tohto problému vychádzal najmä zo súpisov sťažností, ktoré sa v stoliciach spisovali, aby zaznamenali

osmanské prehrešky. Výsledky svojho výskumu autor prezentuje v rozsiahlych, ale prehľadných tabuľkách. Osobitne sa zameriava na otázku zvyšovania sumy, pričom porovnáva mieru zvyšovania sumy vo viacerých rovnako veľkých dedinách. Opäť nechýba ani časť venovaná mikrohistórii. Péter Illik sa aj v tejto kapitole zameril na životné podmienky obyvateľstva vo vybraných dedinách.

V štvrtej časti knihy autor prezentuje pohľad na osmanské škody spôsobené v Uhorsku. Samozrejme, tu nejde o podrobný výpočet, táto kapitola slúži najmä na komparáciu s tými predošlými. Autor vychádza zo súpisov škôd z rokov 1625 – 1627 a 1627 – 1642. Na ich základe sa dozvedáme, koľko ľudí v tomto období Osmani uniesli, zabili, koľko a aké dane im museli poddaní platiť, aké im odvádzali poľnohospodárske plodiny, koľko zvierat im Osmani odohnali, koľko nových dedín si v danom období podrobili či koľko ich vypálili. Fakt, že sa tieto údaje nachádzajú na jednom mieste zároveň umožňuje porovnať, ktoré stolice boli najviac postihnuté osmanskou prítomnosťou. V tejto časti sa Péter Illik podrobnejšie zaoberá Tekovskou stolicou a prináša tak cenné informácie o dopade osmanskej nadvlády aj na slovenské územie.

Nasledujúca kapitola predstavuje zhrnutie základných poznatkov, ku ktorým sa autor dopracoval. A napokon v poslednej kapitole nájde čitateľ zoznam použitých mier a váh, rozsiahly zoznam literatúry a prameňov a zoznamy grafov, máp a tabuliek, ktoré sa v texte nachádzajú.

Práca *Török dúlás a Dunántúlon. Török kártételek a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidéken a 17. század első felében* doplnená bohatým poznámkovým aparátom má už na prvý pohľad striktno vedecký charakter. Vedeckosť diela potvrdzuje aj fakt, že Péter Illik pracoval s množstvom archívnych dokumentov a so staršími edíciami prameňov, ktoré zakaždým podrobil kritickej komparácii s pôvodnými prameňmi. Vďaka tomu vzniklo dielo, ktoré prináša množstvo zaujímavých a najmä presných poznatkov o dopade osmanskej prítomnosti na život podmaneného obyvateľstva. Dielo je vďaka svojmu vedeckému charakteru primárne určené najmä odbornej verejnosti, ale informácie, ktoré obsahuje, majú potenciál osloviť aj laikov zaujímajúcich sa o dejiny. Na záver možno vysloviť želanie, že sa autorova koncepcia skúmania osmanskej expanzie v Uhorsku stane inšpiráciou aj pre ďalších (verme, že aj slovenských) výskumníkov a v budúcnosti sa dočkáme ďalších podobných diel.